

Om förtryckande strukturer – en replik

Denna artikel är ett inlägg i den debatt kring normativ strukturalism som inleddes av Per Bauhn i *Filosofisk tidskrift* nr 1/2004, som fortsatts av undertecknad i nr 4/2006 och av Bauhn i nr 2/2007. Bauhns kritik av den normativa strukturalismen finns också med i hans bok *Mänskliga rättigheter och filosofi*. Många frågetecken har redan retts ut och de centrala poängerna framstår tydligare. Jag kommer nu att utveckla min ståndpunkt ytterligare, samt svara på några av Bauhns frågor och utreda missförstånd.

1. HUMES LAG

Normativ strukturalism är en moralteori eftersom den gör anspråk på att kunna skilja rätt från fel, eller för att använda terminologin inom teoribildningen: förtryck från icke-förtryck. Bauhn definierar normativ strukturalism som ett resonemang där man utifrån en olikhet i utfall mellan grupper sluter sig till att det råder en strukturell orättvisa mellan dessa grupper (Bauhn 2007, s. 40; även Bauhn 2004, s. 39). Bauhns centrala poäng är att normativa strukturalister bryter mot Humes lag eftersom de drar en normativ slutsats utifrån enbart deskriptiva premisser. Närmare bestämt underkänner Bauhn de normativa premisser som existerar inom teoribildningen, och på så sätt underkänns även logiken inom denna teoribildning. Mitt svar på denna invändning är att normativa strukturalister inte gör ett logiskt felslut eftersom de har en normativ premiss i sitt resonemang.

2. DEN NORMATIVA GRUNDEN FÖR NORMATIV STRUKTURALISM

Många normativa strukturalister, inklusive Young, menar att det är normativ reflektion över erfarenheter som är grunden för våra normativa ställningstaganden. Young kallar detta för kritisk teori, och förklarar det på följande sätt:

Kritisk teori är en normativ reflektion som är historiskt och socialt kontextberoende. Kritisk teori förkastar [...] försöket att konstruera ett universellt nor-

mativt system avskilt från ett visst bestämt samhälle. [...] [Kritisk teori måste] sikta på att utvärdera det givna i normativa termer. [...] Kritisk teori förutsätter att de normativa idealen som används för att kritisera ett samhälle har sina rötter i erfarenhet och reflektion av samhället i fråga, och att normer inte kan komma någon annanstans ifrån. (Young 1990, s. 5)

Här finner vi två avgörande poänger. För det första menar Young att normativa slutsatser nås genom en normativ reflektion över deskriptiva fakta, och är klar över att man i denna process faktiskt tillför något utöver det rent deskriptiva. Således utgör den kritiska teorin den normativa premiss som Bauhn efterfrågar.

För det andra utgår inte Young enbart utifrån skillnader i utfall, utan menar att den deskriptiva grunden utgörs av en struktur i sin helhet. Bauhn ifrågasätter den normativa strukturalismen på grunden att den inte har möjligheter att ta hänsyn till andra faktorer än just olikheter i utfall, exempelvis utbildning och religiösa restriktioner. Detta bottnar i den definition han gör av normativ strukturalism, en definition jag menar är alltför snäv. Olikhet i utfall är *en* viktig grund för den normativa strukturalismen, men ingalunda den enda. Således kan olikheter i utfall vara ett uttryck för förtryck, men det behöver inte vara fallet.

Bauhn lyfter ett intressant citat för att visa att Young inte har en normativ premiss. I sin helhet lyder stycket Bauhn har tagit citatet från:

Exploatering, marginalisering och maktlöshet [tre av förtryckets fem ansikten] [...] hänvisar till strukturella och institutionella relationer som begränsar och utgör grunden för människors liv, inkluderande – men inte avgränsat till – de resurser de har tillgång till samt de konkreta möjligheter de har eller inte har att utveckla och träna sina förmågor. (Young, s. 58)

Detta är inte en definition av förtryck, som Bauhn framställer det, utan ett påstående att skillnader i utfall är en utav flera premisser till dessa typer av förtryck. Med tanke på Youngs utgångspunkt i kritisk teori är den enda rimliga tolkningen av ovanstående citat att dessa tre typer av förtryck har sin deskriptiva grund delvis i skillnader i utfall, och att Young utifrån denna grund enligt kritisk teori gör den normativa bedömningen att det rör sig om ett förtryck. Således finns här en normativ premiss, och därför uppstår inte ett logiskt felslut.

Youngs moralteori vilar som vi ser till stor del på den kritiska teorin. Hur man enligt denna teori kommer fram till normativa slutsatser är kontextberoende och därmed inte lika klart definierat som den är hos en del andra moralteorier. Young lämnar dock en viktig ledtråd: den normativa reflektionens grund ligger i den egna erfarenheten.

Avslutningsvis vill jag säga att inte alla teoretiker inom normativ

strukturalism hänvisar till kritisk teori, det finns även de som hänvisar till konsekvensialism, rättighetsteori eller andra normativa teorier. Följaktligen behöver man inte avfärda normativ strukturalism i sin helhet om man underkänner kritisk teori. Vidare vill jag påpeka att normativa strukturalister inte är ensamma om att använda en typ av normativ reflektion som grund för moralisk teori. Exempelvis menar R.M. Hares att man ska internalisera andra personers preferenser innan man kan fälla rationella moralomdömen. Man kan också dra paralleller till Thomas Scanlons tanke att normernas grund ligger i resonering över skäl. Extra intressant är att Humes moralteori har vissa likheter med kritisk teori. Han menar att rationalitet och fakta är viktiga grunder för moral, men att det normativa omdömet kommer från känslorna, vilka enligt Hume inkluderar andra människors känslor via empati (Hume, bok 3: sektion 1 & 2). Youngs och Humes tankar om normer är således i grund och botten likartade eftersom båda hävdar att normativa omdömen tillför något utöver den, visserligen viktiga, deskriptiva grunden. En skillnad är dock att Young inte specificerar att det är i känslöförmågor som normerna har sin yttersta grund. I linje med detta lägger hon också större vikt vid moralomdömen ska vara välinformerade än vid en hög empatisk förmåga.

3. DEN KOMMUNITARISTISKA PARADOXEN

Som nästa punkt menar Bauhn att det finns en paradox inbyggd i den normativa strukturalismen. Denna preciseras på följande sätt: "Den kommunitaristiska paradoxen handlar om att på en gång förespråka tesen att moraliska normer äger giltighet endast inom en viss grupp, kultur eller tradition, vid en viss tidpunkt, *och* att i sin egen samhällskritik förutsätta att det finns vissa moraliska normer vars giltighet *inte* är begränsad till en viss grupp, kultur, tradition eller tidpunkt" (Bauhn 2007, s. 42). Denna precisering tas tacksamt emot, och nu ska även jag precisera min poäng: Den kommunitaristiska paradoxen formulerad som ovan är en motsägelse, men denna motsägelse finns varken i Youngs eller MacIntyres teorier.

Bauhn menar att paradoxen uppstår när Young utgår från kritisk teori samtidigt som hon gör perspektivoberoende normativa uttalanden. Enligt den kritiska teorin ska man, som sagt, utifrån egna erfarenheter sätta sig in i andra gruppers kontext och villkor. Närmare bestämt ska man internalisera de delar av andra gruppers kontext och villkor som man möjligen kan förstå utifrån sin egen erfarenhet. Utifrån denna förståelse, som innefattar både den egna och delar av andras kontexter, ska man sedan göra en subjektiv normativ bedömning. Detta är inte en perspektivoberoende strategi, och därför uppstår inte någon motsägelse.

Visserligen intar man en extern position i bemärkelsen att man själv står utanför gruppen man studerar, men man ska fortfarande göra den normativa bedömningen utifrån en subjektiv ståndpunkt.

Det citat som Bauhn lyfter fram både i *FT* nr 1/04 och *FT* nr 2/07 – att förtryckta grupperns perspektiv kan vara ”överlägsna den samhälleliga huvudfårans kultur och perspektiv” (Young, s. 166) – är inte en normativ utsaga. Youngs ståndpunkt bygger på tanken att underordnade grupper har insyn och förståelse både i den egna kulturen och den överordnade kulturen samt att ju fler grupperns kultur man har insyn i, desto större möjlighet har man att göra en heltäckande analys av samhället. Citatet är alltså taget ur ett *deskriptivt* vetenskapsteoretiskt resonemang. Eftersom den kommunitaristiska paradoxen enligt ovanstående precision rör normativa påståenden om normers universella giltighet, så belägger citatet inte denna paradox hos Young.

Vidare menar Bauhn att kritisk teori inte alls ger *subjektiva* normativa förklaringar, utan att företrädarna för denna teori faktiskt vill ikläda sin ståndpunkt i *universella* termer. På så sätt motsäger formen för teorin själva innehållet (Bauhn 2007, s. 43). Om retoriken som förs fram, framför allt i den populära debatten, ibland har en universell och värdeobjektivistisk klang kan jag bara beklaga detta. Min uppfattning är dock att normativa strukturalister snarare brukar anklagas för det motsatta, det vill säga att komma med situationsspecifika, komplexa och ofta känsloladdade samhällsanalyser. En sådan subjektiv – men noggrant genomreflekterad – position måste man inta med kritisk teori som utgångspunkt, och då ska också alla eventuella motsägelser kunna undvikas. Det kan dock noteras att normativa strukturalister som har andra normativa grunder än kritisk teori skulle kunna göra universella uttalanden utan att bli motsägelsefulla.

MacIntyre lyfts också som exempel på den kommunitaristiska paradoxen. MacIntyre menar att det inte finns någon universell moral som gäller alla människor i alla tider, utan att moral uppstår i ett kulturellt sammanhang – med andra ord att det inte existerar objektivt sann moral. Han skriver att

Det vore såklart lite underligt att det skulle finns sådana [mänskliga] rättigheter sammanlänkande med människor endast såsom människor [...] Sanningen är enkel: det finns inga sådana rättigheter, och att tro på dem är som att tro på häxor och enhörningar. (MacIntyre, s. 69)

Bauhn lyfter detta citat både i *FT* nr 1/04 och i *FT* nr 2/07 och skriver att MacIntyre gör ”ett uttalande om rättigheters icke-existens som inte bara är en utsaga *inom* en viss (kommunitaristisk) tradition, utan slår fast hur det förhåller sig utifrån ett externt och metaetiskt perspektiv” (Bauhn

2007, s. 42). Bauhn verkar mena att kommunitarister inte överhuvudtaget kan föra en metaetisk diskussion utan att bli paradoxala, men så är inte fallet. Eftersom MacIntyre inte fastslår en norms universella giltighet, så uppstår inte heller någon motsägelse. Det uppstår ingen paradox om man först hävdar att alla moraliska normer är kontextberoende (det vill säga att det inte finns objektiva moral), och sedan säger att det inte heller kan finnas objektiva moraliska normer om mänskliga rättigheter. Det senare är en logisk följd av det förra.

4. AVSIKTLIGT KONTRA STRUKTURELLT FÖRTRYCK

I *FT* nr 2/07 uttrycker Bauhn (2007, s. 40) explicit att han anser att avsiktligt förtryck med rätta kan kallas förtryck, något han inte anser om strukturellt förtryck. Tanken att en agents avsiktlighet krävs för att något ska vara ett förtryck ges också uttryck i Bauhns tidigare artikel (2004, s. 42) i resonemanget att ett samhälle som aktivt hindrar en grupp från likvärdiga sociala förutsättningar är förtryckande, medan ett samhälle som underlåter att åstadkomma detta – trots tillgängliga resurser – endast kan anklagas för moralisk passivitet. Skillnaden mellan avsiktligt och strukturellt förtryck är att avsiktligt förtryck förutsätter en förtryckare, något som kan exemplifieras av apartheidregimen i Sydafrika (en regim som Bauhn 2004, s. 40, anser vara förtryckande). Denna förutsättning tillför dock inte någon normativ premiss, utan är ett deskriptivt krav. Följaktligen kan Bauhns centrala invändning mot den normativa strukturalismen – att den saknar en giltig normativ premiss och därför innehåller ett logiskt felslut – även riktas mot begreppet om avsiktligt förtryck. Jag ställer mig frågande till hur Bauhn kan undgå att vara inkonsekvent om han vidhåller sin centrala kritik av normativ strukturalism samtidigt som han menar att avsiktligt förtryck rätteligen kan kallas för förtryck. Varför träffar Bauhns centrala invändning den strukturalistiska användningen av begreppet ”förtryck”, men inte den traditionella?

5. NÄR BLIR EN STRUKTUR FÖRTRYCKANDE?

Jag har argumenterat för att den normativa strukturalismen har en logiskt korrekt normativ grund, att den inte nödvändigtvis innehåller en paradox samt att Bauhn på vissa punkter är inkonsekvent i sin argumentation. I min tidigare artikel kritiserar jag även Bauhns syn på positiv särbehandling, och menar att svårigheter kan undkommas om man anlägger en komplex syn på gruppstrukturer, samtidigt som man skiljer på strukturen i sig och dess uttryck. (I Bauhn 2007, verkar han dock ha misstagit detta för en invändning mot den centrala tesen). I denna dis-

kussion lyfter jag exemplet att reglerna i bordtennis gynnar vänsterhänta spelare (Gunnemyr, s. 54f), vilket avslutningsvis för oss in på ytterligare en intressant fråga: När blir en missgynnande struktur förtryckande?

Jag menar inte att högerhänta pingisspelare är förtryckta. Bauhn (2007, s. 45; 2006, s. 111) fortsätter att exemplifiera med att en lag mot rattfylleri missgynnar de som vill ta en grogg före bilkörningen, att en lag mot miss-handel missgynnar de som vill lösa meningsskiljaktigheter med handgemäng och att en lag mot klotter missgynnar de som vill klottra. Här håller jag med Bauhn om att dessa lagar inte heller utgör ett förtryck mot de missgynnade grupperna. Bauhn (2007, s. 45; 2004, s. 40) skriver att en grupp är offer för en orättvisa när ”de genom lagen eller regleringen har berövats eller nekats något som de har *rätt* till”. Detta håller jag också i princip med om, även om jag anser att förtryck kan bestå i något utöver enbart lagar och regleringar. Jag tror också att detta resonemang med fördel kan tillämpas på den tidigare diskussionen om avsiktligt kontra strukturellt förtryck. Om det finns en förtryckare med i bilden måste ses som sekundärt ur en begreppslig synvinkel och irrelevant ur en normativ synvinkel.

Jag vill dock uttrycka mig på ett annat sätt: Att en missgynnad grupp kan sägas vara förtryckt har sin normativa grund i att vi efter kvalificerad normativ reflektion över en social struktur gör det subjektiva omdömet att denna grupp faktiskt är förtryckt.

LITTERATUR

- Bauhn, Per. 2004. ”Om normativ strukturalism”, *Filosofisk tidskrift*, nr 1.
- Bauhn, Per. 2006. *Mänskliga rättigheter och filosofi*. Malmö: Liber.
- Bauhn, Per. 2007. ”Normativ strukturalism: en replik” *Filosofisk tidskrift*, nr 2.
- Gunnemyr, Mattias. 2006. ”Om förtryckande strukturer”, *Filosofisk tidskrift*, nr 4.
- Hume, David. 1739–40. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press, 2000. Sv. övers. *Avhandling om den mänskliga naturen*. Stockholm: Thales, 2002–2005.
- MacIntyre, Alasdair. 1984. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press (2:a uppl.).
- Young, Iris Marion. 1990. *Justice and the politics of difference*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.